

Om kränkning

Begreppet kränkning har kommit att användas i de mest skiftande sammanhang. Ibland har det blivit ett retoriskt konstgrepp för att oskadliggöra en saklig kritik. Då sjunker det ned till att bli ett grepp i mental fribrottnings – och därmed har det förlorat sin innebörd och blivit meningslöst.

Men i sin pregnanta innebörd är kränkning ett viktigt begrepp. Vad är då en kränkning? Det kan med rätt sägas att få i Västerlandets historia har tänkt så bra som Aristoteles, och därför är det motiverat att börja med honom. Han tar upp saken i den Nikomakiska Etiken, ett grundläggande arbete för allt rättstänkande. Redan här har vi en viktig ingång till vad kränkning är. Det är alltså ett begrepp, som hör hemma i rättstänkandet, och rättstänkandet handlar om hur samhället skall behandla medborgarna. Aristoteles beskrivning av rättvisan innebär att samhället skall behandla medborgarna i överensstämmelse med vad de är. En ärlig människa skall behandlas som en ärlig människa och en tjuv skall behandlas som en tjuv. Men vad händer om samhället behandlar den ärlige som en tjuv och tjuven som om han vore ärlig? Då sker en kränkning av själva rättvisan. Rätten blir kränkt. Och inte nog med det, den ärliga människan, som behandlas som en tjuv, blir också kränkt. Det är allvarligt nog, men än allvarligare är det att själva rätten blir kränkt, för det betyder att hela samhället blir skadat. En sådan kränkning drabbar alla. Det är alla ärligas rätt att bli behandlade av samhället som ärliga människor.

Redan i antiken började föreställningen om mänskliga rättigheter att växa fram i Västerlandet. De mänskliga rättigheterna är en del av det som kallas naturrett. Den är efter 1945 grundläggande för den internationella rätten genom Europarätten och FN:s deklaration om mänskliga rättigheter. Utgångspunkten är att alla människor har vissa rättigheter bara genom att vara människor. Det är alltså inte så som vissa svenska politiker trott, att riksdagsmajoriteten beslutar om mänskliga rättigheter och att de gäller så länge riksdagsmajoriteten vill. Förhållandet är det motsatta: de mänskliga rättigheterna tillkommer varje människa, oberoende av makthavares beslut. En riksdagsmajoritet kan erkänna de mänskliga rättigheterna och lägga dem till grund för lagparagrafer, men varje människa har sina mänskliga rättigheter före varje riksdagsbeslut och även utan riksdagsbeslut.

En sådan mänsklig rättighet är äganderätten, en annan är föräldrarätten. Den senare innebär att det är föräldrarna som har rätten att fostra sina barn, inte samhället. För några år sedan publicerade Socialdemokratiska kvinnoförbundet skriften Familjen i framtiden. Där hävdades att det är samhället som skall fostra barnen medan föräldrarnas uppgift är att bistå samhället i detta. Om denna uppfattning genomförs, innebär den alltså en kränkning av föräldrarätten. Det nya läge, som uppstått genom Europarätten, är att föräldrar kan hävda sin rätt inför Europadomstolen, som kan döma den svenska staten skyldig och utkräva ett vite. Detta vite är en bot – i ordets egentliga mening – en ersättning till den enskilde för att hans rätt blivit kränkt. Europarätten är nämligen överordnad svensk lag, och Europadomstolen är överordnad den svenska riksdagen.

Ett liknande förhållande gäller äganderätten. I tidigare svensk lagstiftning kunde en svensk kommun tvångsköpa en fastighet för ett pris som kommunen själv satte. Ville de köpa din fastighet för en krona, så hade de rätt till det. Det enda du kunde åstadkomma med ett överklagande var att peka på formella fel i handläggningen. Med Europarättens genomslag har din mänskliga rättighet som ägare fått ett skydd. Om kommunen inte vill ge fullt pris, kommer den att bli fälld i Europadomstolen och få böta. Samhället skall behandla dig som ägare, fullt ut. Så tänkte redan Aristoteles.

I vår samtid har rätten att fritt yttra sig kommit att ses som en mänsklig rättighet. Denna rätt innebär att samhället inte får hindra mig att yttra mig. Ett fall nyligen kan belysa saken. Pingstpastorn Åke Green hade i en predikan yttrat sig kritiskt om homosexuell utlevelse. Han blev polisanmäld och fälld i tingsrätt och hovrätt, helt enligt svensk lag. Men Högsta domstolen upphävde hovrättens dom och frikände Åke Green, därför att domen inte skulle stå sig i Europadomstolen. Hovrättens dom var nämligen en kränkning av Åke Greens mänskliga rättighet att fritt yttra sig.

Ordet kränkning har också en pregnant innebörd i det internationella umgänget. Utgångspunkten

är här den nationella suveräniteten. Den innebär att varje självständig stat har ensam rätt över sitt territorium. Ingen annan stat kan göra anspråk på att utöva myndighet på den andra statens mark. Om man gör ett sådant försök kränker man den andra staten. Men behandlar den inte som vad den är, nämligen en suverän stat. När ryska militärflygplan flyger in över svenskt territorium sker alltså en kränkning. Men även mindre dramatiska händelser är kränkningar. Fallet Alexander Aminoff är belysande. Som barn skulle han omhändertas för samhällsvård i den kommun där han och hans mor då var bosatta. Hans mor förutsåg detta och tog med honom till Finland. Socialförvaltningen skickade då två tjänstemän till Finland för att där omhänderta honom. Detta var en kränkning av Finlands suveränitet. I Finland får endast finska ämbetsmän utöva sitt uppdrag. Svenska ämbetsmän har där ingen myndighet utan är endast privatpersoner. Denna kränkning visar på ett lågt rättsmedvetande i svensk socialtjänst.

Det finns mer att hämta i Aristoteles reflektioner över vad rättvisa egentligen är, nämligen att samhället behandlar medborgaren som det han faktiskt är. Det handlar alltså inte om att samhället skall ta hänsyn till min självbild, det handlar istället om vad jag faktiskt och objektivt är, t.ex. ärlig, förälder, ägare. Man kan komma närmare denna aspekt genom att söka ett kontrastbegrepp till kränkningen. Här skall vi stanna inför två sådana begrepp: heder och ära. Det tillhör min heder att jag är det jag är och att det är något hedervärt, som jag sköter på ett hederligt sätt, t.ex. att vara förälder. Jag sätter min ära i att vara en god förälder. Därför har jag rätt att av samhället bli bemött som en hedervärd och hederlig förälder. Om samhället behandlar mig på ett annat sätt, utsätts jag för en kränkning. Fallet Ewa Nowacka belyser detta. Hennes lilla barn hade blåmärken och hon gick till läkaren med barnet. Läkaren misstänkte att hon hade misshandlat barnet och anmälde saken till socialtjänsten, som omedelbart grep in och omhändertog barnet för samhällsvård. Sedan visade det sig att blåmärkena berodde på att barnet var onormalt känsligt för beröring, och beslutet upphävdes. Men Ewa Nowacka hade icke desto mindre utsatts för en kränkning av socialtjänsten. Hon hade av samhället behandlats som något hon inte var, nämligen som om hon vore en mor som misshandlade sitt barn. Att socialtjänstens beslut upphävdes kan inte gottgöra kränkningen. Här är en brist i svensk rättshantering.

När man använder ära och heder som kontrastbegrepp till kränkning kan man emellertid inte stanna vid den rättsliga aspekten. Ära och heder är nämligen mer än så. De uttrycker också ett inre ansvar inför en norm som är högre än den egna personen. Detta inre ansvar är så stort att det är mer värt än själva livet. Ett exempel från 1700-talet kan belysa saken. I Preussen var då kammarrätten – den högsta appellationsdomstolen – rättsväsendets stolthet. En hög ämbetsman i kammarrätten fick av den enväldige konungen Fredrik II befallning att fatta ett beslut i enlighet med kungens uppfattning. Ämbetsmannens svarade: ”Ers majestät kan ta mitt huvud, men inte min heder.” Fredrik II respekterade det svaret och tog tillbaka sin befallning.

På ett liknande sätt används ordet ära av Marion Gräfin Dönhoff, en av Tysklands främsta journalister efter 1945. Hon skrev en bok om 20 julimännen, de som iscensatte attentatet mot Hitler 1944. sin bok gav hon titeln *Um der Ehre willen – För ärans skull*. Har uttrycket ordet ära inte berömmelse eller högt anseende utan en inre förpliktelse att handla för att värna rätten. De, som planerade och utförde attentatet, var fullt medvetna om att det kunde kosta dem livet, men de kunde inte medverka till att nazismens missgärningar fortsatte. Äran innebär alltså i detta fall ett oeftergivligt ansvar. Detta ansvar uppfattar man genom samvetet, och samvetet är ett vetande om rätt och fel, tillsammans med både dem som gått före och dem som skall komma efter – och ytterst tillsammans med Gud. Det var så 20 julimännen tänkte. Om man tvingas att handla mot sitt samvete utsätts man för en kränkning. Efteråt är man inte densamma. Identiteten har skadats. I Sverige uttrycktes statens respekt för samvetet i 1809 års grundlag: ”Konungen äger ingens samvete tvina eller tvinga låta.”

Begreppet kränkning är djupt meningsfullt i varje samhälle, alltför viktigt för att få användas som retoriskt grepp för att undkomma saklig kritik.